



Govor poslanca Ivana Hribarja

v seji poslanske zbornice, dne 16. marca 1909.

Visoka zbornica! V dolžnost sem si štel o dogodkih, vršivših se v Ljubljani dne 18., 19. in 20. septembra l. l. v tej zbornici obširneje razpravljati. V ta namen sem vložil, čim se je po parlamentarnih počitnicah sešel državni zbor, dva nujna predloga. Okolnosti so provzročile, da ta dva nujna predloga še do danes nista mogla priti na razpravo; da, še več, državni zbor je bil zaključen prav v trenutku, ko bi se bila morala ta dva nujna predloga vzeti v razpravo.

Morda se je pričakovalo od mene, da pri zopetnem sklicanju državnega zbora ta dva nujna predloga novič vložim. Tega namenoma nisem storil, ker se bavi prvi teh nujnih predlogov s postopanjem vojaštva v nesrečni noči dne 20. septembra in ker ne more za pritožbe glede vojaštva biti primernejše prilike, kakor je sedanja, ko razpravljamo o vladni predlogi, s katero se naj spopolni obrambna sila države.

Nečem se pa lotiti debate, ne da bi nekoliko govoril o sedanjem političnem položaju.

Novo ministrstvo.

Ko se je sešel državni zbor, smo, gospoda moja, našli razmere v toliko premenjene, da sede na ministrski klopi z malini izjemami sami novi možje. Gospod ministrski predsednik je hotel nam Slovanom — specijelno pa nam Jugoslovanom — napraviti presenečenje. O bistroumnosti gospoda ministrskega predsednika, se lahko misli, kakor kdo hoče, priznati se mu pa mora, da se mu je to presenečenje popolnoma posrečilo. Namesto poštenih uradniških obrazov, ki so v prejšnjem zasedanju gledali z ministrske estrade v to dvorano, vidimo zdaj tam z malimi izjemami strankarje, ki očitno kažejo svojo protislovansko mišljenje in katerih preteklost nam priča, da se tudi na vladni klopi ne bodo znali varovati strankarstva.

Kar se posebe nas Jugoslovanov tiče, moram poudarjati, da smatramo sprejetje grofa Stürgkha in dr. Hochenburgerja v ministrstvo kot direktno izzivanje in da so naši volilci od nas z vso odločnostjo zahtevali, naj delamo najostrejšo opozicijo ministrstu, v katerem je bilo prostora za take može.

Za to ravnanje ministerskega predsednika Bienertha ni nobenega opravičila.

Zanj bi bilo žaljivo, če bi se hotelo trditi, da se ni popolnoma zavedel, kaj je storil in da ni bil v stanju spoznati, kak odmev najde sprejetje imenovanih dveh nemškonacijonalnih strankarjev v ministrstvo med Jugoslovani.

Ker je torej mislil, da nas mora briskirati, je naša dolžnost, povedati z največjo odkritosrčnostjo, da nimamo do njegove vlade nobenega zaupanja, in da bomo, če se mu ne zdi potrebno ministrstvo rekonstruirati in membrisi, z najstrožjo opozicijo delali na to, da dosežemo capitis deminutionem.

Zunanji položaj.

Ne morem si kaj, da bi pri tej priliki na kratko ne omenil našega znanjepolitičnega položaja. Vladni krogi sami priznavajo, da je letos pravočasno odobrenje rekrutnega zakona že zaradi tega nujno, ker to zahteva zunanji položaj in gospod predsednik nas je prav v tem smislu danes že opominjal. Zunanjemu položaju, ki nam dela skrbi, je kriv konflikt s Srbijo. Tu se mora nehote človek vprašati, če je bilo potrebno, da smo prišli v tako neprijeten politični položaj.

Poudarjati moram, gospoda moja, da to ni bilo neizogibno potrebno in da smo sami največ krivi, da se je to zgodilo.

Vedno smo delali politiko, ki je bila vsa taka, da nas je morala te-

meljito pripraviti ob vse simpatije balkanskih narodov. Treba je samo opozarjati, kako je Avstrija pri raznih prilikah izrabila rekel bi obupni geografični položaj Srbije, da je srbski narod gospodarski izžemala. Kolikrat se je zgodilo, da so ogrski živinozdravniki na ljubo ogrskim prešičerejcem našli kugo na gobcih in parkljih v Srbiji, kjer o tej kugi niso ničesa vedeli, samo da so ovirali izvoz srbskih prašičev! In kuga pri govedih — kolikrat je morala pomagati, da se je zadovoljila lakomnost avstrijskih in ogrskih agrarcev na veliko škodo srbskih živinorejcev, pa tudi na veliko škodo avstrijskih konsumentov.

In ko se je svoj čas razvedelo, da se hoče Srbija rešiti iz naših prevročih ljubezenskih objemov s tem, da sklene carinsko zvezo z Bolgarsko, kake grožnje in kak pritisk na obe strani je vprizorilo naše zunanje ministrstvo, da ta namen prepreči.

Ali spričo tega ni umevno, da dela Srbija na to, da bi se pri prvi priliki osvobodila iz tega neprijetnega položaja, iz te stiske? Naj se sedanje postopanje Srbije že sodi kakorkoli, to se mora priznati, da se Srhom ne sme zameriti, če smatrajo sedANJI trenotek za ugodnega, se za vedno rešiti iz te stiske.

Zato bi silno obžaloval, če bi Avstrija, ki ima, to priznam, vsled

neprestanih vojnih priprav Srbije vzroke, da je vznemirjena, ne poskusila vseh sredstev in potov, da se ogne vojni. Ena izgubljeno bitko imamo že za seboj. Premagala nas je Turčija, ki nam je z bojkotom povzročila gospodarsko škodo, ki se ne da iz lahka popraviti. Bilo bi pravo hudodelstvo, če bi zdaj še z resnično vojno spravljali v nevarnost blagostanje narodov te monarhije.

Prav nič ne dvomim, da smo kraljevini Srbiji v vsakem oziru kos in da smo v stanu popolnoma premagati srbsko armado v ne predolgem času, če ne dobi pomoči od zunaj. Toda, kdor se loti vojne, naj se pred vsem vpraša, kaj bo v najugodnejšem slučaju kot zmagovalec prinesel domov. V tem oziru pa je, gospoda moja, od vsega začetka evidentno, da v tej vojni ne bi z bojišča ničesar drugega prinesli, kakor dvomljivo slavo, da smo premagali neenakega nasprotnika. Posledice te vojne pa bi bile za notranji razvoj monarhije nedogledne. Pred vsem nam ne more biti vseeno, če bi se dragocena kri naših vojakov prelivala za fantom, če bi matere izgubile svoje sinove in cele rodbine svoje reditelje. Pa tudi tega ni pozabiti, da bi draga vojna — in to bi bila vsekako vojna s Srbijo — rodila gospodarski propad in da bi se nam mnogo let ne posrečilo, dvigniti ljudsko blagostanje na stopnjo, na kateri je sedaj po tridesetih letih mirnega dela.

A kaj, če bi s srbskega loka pri-
letela pušica. ki bi nas zadela v srce!
V mislih imam splošno evropsko voj-
no, ki bi nam zadala nepreračunljivo
zlo.

Kaj je torej, gospoda moja, na-
ravnejše, kakor da modra vlada teh
konsekvenc ne prezre in stori vse,
kar bi moglo pomoči, da se prepir
mirno poravna.

Naj se mi nikar ne ugovarja, da
bi to pomenilo slabost. Ravno na-
sprotno je res. Popustljivost o pra-
vem času velja za velikodušnost, a
kdor je velikodušen, ima, kakor zna-
no, vedno javne simpatije na svoji
strani. In javne simpatije, s katerimi
moramo računati, to so simpatije
Evrope.

To, gospoda moja, kar se odigra-
va pred našimi očmi, to ni nič dru-
gega, kakor počasna likvidacija Tur-
čije. Znano je, da se pri takih likvi-
dacijah oglašajo več ali manj opravi-
čeni terjalci. Ne bom preiskoval, v
koliko so terjatve Srbije opravičene.
To smem in moram toliko bolj opu-
stiti, ker te terjatve danes razen srb-
ski vladi najbrže nikomur niso jas-
ne, izvzete utegnejo biti nekatere dr-
žave, ki stojе za Srbijo.

To pa stoji. čestiti gospodje, da
si je srbski narod svojo samostalnost
in neodvisnost priboril s svojo lastno
krvjo v junaškem boju v nasprot-
ju z drugimi balkanskimi narodi, za
katerih osvobodjenje je tekla v poto-

kih tuja kri. Tak narod zasluži torej možnost svobodnega, z nobenimi ovirami sosedov utesnjenega gospodarskega razvoja in nihče mu ne sme zameriti, če se trudi, to doseči.

Srečen slučaj, gospoda moja, je nanesel, da more ravno Avstrija, ne da bi trpela na ugledu, našemu sosedu dati to možnost. Naj bi te prilike ne zamudila. S tem bi si pridobila dobrega in hvaležnega sosedu; kar velja še več: pridobila bi si hvaležnost Evrope in obvarovala svoje lastne narode pred strahotami vojne in nje nedoglednimi posledicami.

Iz Budimpešte sem dobil včeraj verodostojno sporočilo, da so vse madžarske stranke pridobljene za vojno in da si jo žele. Treba je torej podvojene pazljivosti. Madžarom bi bil krvav mednarodni konflikt, v kateri bi bila zapletena naša monarhija, zaradi tega dobrodošel, ker mislijo, da bi v splošni zmešnjavi mogli doseči svojo popolno neodvisnost.

Bojim se, da bomo grozovito zabredli. Kot znak tega smatram parlamentarne soaréje pri našem ministru zunanjih del in ne morem se ubraniti slutnje, da bodo avstrijski narodi te soaréje drago plačali.

V zadnjem hipu dvigam zatorej svoj svarilni glas. Če se ga zdaj ne bo slišalo, spominjali se ga bodo vse kako če ne prej, pa tedaj, ko bo krvavela Avstrija iz nešteti ran.

Toliko se mi je zdelo potrebno, povedati o notranjem in zunanjem položaju naše monarhije.

Izgredi v Ptuj.

Prihajam zdaj k glavni stvari svojega govora, namreč na razpravljanje o postopanju vojaštva pri znanih demonstracijah v Ljubljani.

Občni zbor slovenskega šolskega društva, »Družbe sv. Cirila in Metoda«, je bil sklican na dan 13. septembra l. l. v Ptuj. Taki občni zbori so se vršili že v Celju, v Mariboru in celo v Ptuj, ne da bi se bilo kdaj kaj primerilo. Udeležniki občnega zbora so prišli v dotično mesto, so slišali poročila odborovih funkcionarjev, so sklepali o stavljjenih predlogih in so se zopet razšli na vse strani slovenske domovine, od koder so pač prišli.

To pot pa so gospoda nemški nacionalci drugače ukrenili. Hoteli so provzročiti provokacijo. V ta namen so hujskači... (Posl. Marekhl: Na Vaši strani! — Ugovor.) že mnogo tednov poprej opozarjali, da se bo v Ptuj vršilo slovensko zborovanje, ki bi moglo, tako so trdili, oškodovati menški značaj Ptuja. Prišlo je tako daleč, da so za dan zborovanja slovenskega šolskega društva poklicali ljudi na pomoč iz Maribora, iz Celja in iz Gradca. Ptujski župan — kakor znano ima Ptuj občinsko upravo z lastnim statutom — je k lastni policiji poklical še redarje iz Maribora, iz Celja, iz Celovca in celo iz Beljaka, da bi, kakor se je reklo, vzdržal red. Lahko si je predstavlja-

ti, kako bi bili mogli za red in mir skrbeti ti redarji, ki deloma slovenskega jezika sploh niso zmožni in če bi ga bili zmožni, v tujem mestu ne poznajo lokalnih razmer.

Zgodilo se je, kar so nameravali hujskači. Ko so dospeli gostje, med katerimi je bilo jako mnogo dam, ki so prišle kot zastopnice ženskih podružnic družbe sv. Cirila in Metoda, so bili sprejeti z žvižganjem in tuljenjem, bili so dejanjsko napadeni, politi s kemično tinko in obmetani s kamenjem. (Posl. Marckhl: kdo je začel?) Začeli so tisti, ki so čakali na prihod slovenskih gostov. (Posl. Marckhl: Vaši hujskajoči listi.) To je obrekovanje, ki je zavračam. Če bi to bilo res, bi se bilo moralo kaj podobnega zgoditi pri prejšnjih občnih zborih v Celju, v Ptujju in v Mariboru. (Posl. Marckhl: Takrat se od Vaše strani ni hujskalo. — Medklici.)

Udeležniki občnega zbora so smeli pričakovati, da najdejo pri oblastvih varstvo zoper naval nemških hujskačev. Toda to se ni zgodilo. Ko so prosili okrajnega glavarja za varstvo, ni ta imel nič drugega jim povedati, kakor da ga ta stvar nič ne briga, češ, da je župan ptujski avtonomen in da ima samo on pravico poklicati orožništvo.

Umevno je torej, gospoda moja, da je vest o dogodkih v Ptujju povsod med Slovenci vzbudila trpka čuvstva. Razburjenje, ki je nastalo

med Slovenci, je bilo toliko večje, ker se je zaznalo, da so bili udeležniki občnega zbora osebno v nevarnosti, dejanjsko napadeni in tepeni in da so vzlic temu brezuspešno klicali politično oblast na pomoč; da kakor jih je ptujska policija imela za »vogelfrei« tako jih je za »vogelfrei« imela tudi politična oblast. (Posl. Marckhl: Župan jih je varoval z lastnim telesom.) Ker se že gospod poslanec Marckhl oglašja, ga hočem opozoriti, kaj je storil ptujski župan. Tedaj, ko so prišli 13. septembra slovenski gostje v Ptuj, je bilo tam tudi neko nemško zborovanje. Kako zborovanje je to bilo, tega ne vem. Župan in deželni poslanec ptujski je prišel na to zborovanje in je naznanil, da so bili Slovenci sprejeti in je z roko pokazal kako. To je bilo varstvo, ki so ga bili deležni od županove strani mirni Slovenci, ki so prišli v to mesto, da imajo svoje zborovanje.

Ljubljanski protestni shod.

Vsled tega je pač umljivo, da so v Ljubljani takoj sprožili misel, izreči se o ptujskih dogodkih. Na zahtevanje vseh krogov slovenskega prebivalstva sta gospoda deželna poslanca dr. Karel Triller in dr. Ivan Oražen sklicala javen shod, na katerem naj bi se bilo govorilo o ptujskih dogodkih. To zborovanje je bilo napovedano za 18. september ob polu 9. zvečer in v naprej je bilo gotovo,

da se ga udeleži velika množica ljudi. Jaz sem bil trdno prepričan, da se izvrši shod mirno in dostojno in sem tudi oba gospoda sklicatelja prosil, naj v tem smislu vplivata na udeležnike. Poznavajoč razburjenje, ki je pretresalo vsled ptujskih dogodkov vsa slovenska srca sem vzlic temu imel svoje skrbi in sem naročil šefu mestne policijske straže, naj za ta večer pokliče v službo vse mestne redarje, ne izvzemši maroderje.

V dnevnem povelju, izdanem tem povodom na mestno redarstvo je izrečno rečeno: »Straža mora nastopati sicer mirno, dostojno in vljudno, toda energično.« Za slučaj, da bi se po zborovanju zgodile demonstracije, je bilo v naprej videti, da bodo pred kazinom, ki je v Ljubljani pri podobnih povodih prvi objekt naskokom. Zaradi tega je bilo dalje v dnevnem povelju pred vsem odrejeno, da se zapro dohodi v Zvezdo, ob kateri stoji kazina in da je z vso strogostjo zavrniti množico, če bi po zborovanju tja prihitela.

Omeniti moram, gospoda moja, da sem bil med zborovanjem pred »Mestnim domom« in da nisem nič sumljivega zapazil. Tudi sem tam govoril s c. kr. policijskim svetnikom Oskarjem Wratschkom, ki je tudi izrazil mnenje, da je pričakovati, da se zborovalci mirno razidejo. Se med zborovanjem, ko je občinski svetnik dr. Oražen govoril pri oknu velike dvorane »Mestnega doma«

obrnjen proti trgu cesarja Jožefa, sem se za trenotek oddaljil, da pozdravim skozi Ljubljano potujočega prijatelja v hotelu »Union«. Od tam sem šel domov, da bi počakal morebitnih daljših poročil policijskih organov. Prvo obvestilo, ki sem je dobil, je sporočalo, da je na tisoče broječa množica predrla zapah v Wolfovih in v Selenburgovih ulicah, šla pred kazinsko poslopje in tam razbila skoro vsa okna, ter da je vsled tega nastopilo orožništvo. Glasomdaljnjih poročil, so se posamezne čete demonstrantov razkropile po celem mestu in razbile okna pri nemških zavodih in podjetjih.

To, gospoda moja, so, na kratko popisani, dogodki tistega nesrečnega večera. Obžaloval sem te dogodke resnično in jih obsodil in mislim, da ga v Ljubljani ni bilo razumnega človeka, ki bi ne bil enako čutil. Taki dogodki, to priznavam, se ne dajo polepšati, dasi se taki dogodki ne primerjajo samo v Ljubljani, nego tudi drugod in se bodo, kakor pričajo poročila iz najnovejšega časa, najbrž tudi še v prihodnje primerjali. Poudarjati pa je treba, da je bilo postopanje ne brez vzroka razburjenih demonstrantov v Ljubljani čisto drugačno, kakor se to čestokrat drugod zgodi in kakor se je zgodilo tudi v Ptuj, kjer se Nemci demonstrirali proti Slovanom. V Ljubljani namreč ni bil noben Nemec dejanski napaden, nikomur ni bil skrivljen ne en

las in vse gibanje se je omejevalo na to, razbiti okna in steklene napise pri nekaterih kupčevalcih, ki jih je vodstvo »Südmarke« lahkomiselno označilo kot sovražnike Slovencev. (Posl. Marckhl: to ni res!) To je res! »Südmarka« je namreč izdala brošuro, v kateri so navedeni vsi nemški trgovci in obrtniki v Ljubljani in se je ljudi pozivljalo, naj kupujejo samo pri njih. To je bilo gotovo jako neprevidno dejanje »Südmarke«. Dasi ljubljanske demonstracije, kar naj še enkrat poudarjam, odločno obsojam, vendar ne more tajiti, da so se slovenski demonstrantje v Ljubljani vsekako nežneje vedli, kakor nemški demonstrantje v Ptujju povodom občnega zbora družbe sv. Cirila in Metoda in kakor v Celju pri poznejših demonstracijah, ko jih ni bilo sram, dejanjski napadati in raniti Slovence, da, celo dame. (Posl. Marckhl: Ker so delale obraze in množico izzivalale.) To ni res! Nikar kaj takega ne pripovedujte. To je popolnoma izmišljeno. To je izmišljeno od takih gospodov kakor je gospod Malik, ki je to kolportiral. (Posl. Marckhl: to je uradno dognano.) Pa od kakšnega urada!

Vzlic temu so nemški časopisi, pred vsemi oba graška lista, dvignili huronski hrup in v deloma pretiranih, deloma popolnoma zlaganih poročilih razširjali vesti, kakor bi Nemci v Ljubljani ne bili varni svojega življenja, kakor bi se bilo njih.

prodajalne oplenilo in njih poslopja demoliralo. Že dolgo, gospoda moja, se ni razširjalo toliko neresnic in toliko hudobnih popačenj o kakem dogodku, kakor o nesrečnih ljubljanskih demonstracijah. Kot oznanjevalci morale pa nastopajo ljudje, ki predstavljajo ptujske dogodke kot nekaj, kar se ob sebi razume, in ki so Slovencem obljubili še druge take napade na Spodnjem Štajerskem. (Posl. Marckhl. V Ljubljani se je reklo, da se hoče nemštvo z enim udarcem odstraniti; to se je prej oznanjevalo.) Če bi se dalo nemštvo z enim udarcem uničiti, bi moralo biti preklicano slabo.

Nastop vojaštva.

Toda, gospoda moja, pridržujem si, da bom o tem pozneje govoril in se vračam sedaj k ljubljanskim dogodkom. Omeniti moram, da bi se bilo razburjenje dne 19. septembra najbrž pleglo, in da bi se ne bili primerili novi izgredi, če bi se ne bila zgodila napaka, da so 18. poklicali vojaštvo in je pustili svojevoljno po mestu hoditi. Jaz nisem ničesar vedel, da je bilo poslano vojaštvo, o tem se me ni nič obvestilo, samo mestni policijski organi so mi telefonično naznanili, da je naenkrat nastopilo vojaštvo in da hodi po mestu. Za dan 19. sem pač sam predlagal, naj se porabi vojaštvo, da se ž njim zastraži kazinsko poslopje, ker sem se bal, da bodo v svrho vzdrže-

vanja miru in reda poklicali večje število vojaštva in ker sem želel, da bi se vojaštvo postavilo na kraj, kjer naj bi ostalo, kajti jasno mi je bilo, da bi bili sicer spopadi z vojaštvom neizogibni. Prepričan sem, da bi bilo to popolnoma zadostovalo. Šlo se je namreč za to, da se zapre 3474 štirijaških metrov velik prostor. Toda c. kr. deželnemu predsedstvu se je zdelo potrebno zapreti z vojaškimi kordoni ne samo kazinsko poslopje, marveč ves Kongresni trg — to je največji, 21.000 štirj. metrov obsežni trg v Ljubljani, kar je moralo povzročiti kolosalno oviranje prometa. Kaka naročila je dobilo vojaštvo sicer, mi ni znano; to pa vem, da se vojaštvo samo ni zadovoljilo s tem, da je po ukazu zaprlo Kongresni trg, nego da so večji vojaški oddelki hodili po posamičnih mestnih ulicah in vzbujali s tem nepotrebno pozornost, ki se je, kakor je ob sebi umljivo, razgrela v novo razburjenje. Tudi se je v službo postavil po mojem prepričanju popolnoma po nepotrebem oddelek dragoncev, ne da bi se to bilo naznanilo meni kot šefu varnostne oblasti.

Vzlic konfliktom, ki so jih povzročali nekateri prevročekrvni oficirji pešpolka št. 27 ta in poprejšnji večer s tem, da so vdirali v gostilne in tam celo prepovedovali peti narodne pesmi, je noč še dosti mirno minila in se večji ekscesi niso zgodili. Pač je bilo pobitih nekaj oken na Bam-

bergovi tiskarni, v gostilni »Pri bavarskem dvoru«, pri kolodvorski restavraciji in pri mestni stražnici na Radeckega cesti, vendar je s tem provzročena škoda čisto neznatna. Mir te noči opravičuje sodbo, da se je razburjenje začelo polegati.

20. september.

Vzlic temu je deželno predsedništvo odredilo, da v nedeljo 20. zvečer poleg orožnikov nastopi še več vojaštva in je stopil na mesto policijskega svetnika Wratschka, ki je prejšnja dva dni službo jako spretno in taktno izvrševal, deželnovladni tajnik dr. Mathias, kateremu je bilo podrejeno tudi vojaštvo. Priznali mi bodete gospoda moja, da se z gotovimi odredbami doseže ravno nasprotje tega, kar se je hotelo doseči. Da je deželno predsedništvo v Ljubljani kaj takega želelo, se pač ne more trditi. Toda njegovo postopanje opravičuje domnevanje, da si ni bilo na jasnem, kaj zamorejo njegove odredbe provzročiti.

Če je že bilo neprimerno, po preteku sobotne noči razburjati v nedeljo ljudi na umeten način s tem, da so bili po vsem mestu raztreseni vojaški oddelki, kar je privabljal radovedneže, je bilo po moji sodbi še slabše, da se je dispozicija z vojaštvom odvzela v službi osivelemu, izkušenemu in taktnemu policijskemu svetniku Wratschku in se izročila deželnovladnemu tajniku dr.

Mathiasu, ki pri enakih prilikah ni še nikdar interveniral in da se je popolnoma na stran potisnilo izkušnega mestnega policijskega svetnika Lauterja, ki je pri policijskem ravnateljstvu na Dunaju služil 23 let. (Posl. Marechl: Ni se obnesel!) Popolnoma se je obnesel; vprašajte tukaj pri policijskem ravnateljstvu na Dunaju, kak uradnik je to. (Posl. Marechl: Toda prejšnjo noč se ni obnesel!)

Obnesel se je popolnoma, to bode te spoznali iz dalnjih mojih izvajanj. (Posl. Marechl: Ni se obnesel!) Vi bode te o tem sodili, če se je obnesel ali ne!! Saj vas ni bilo zraven, in torej ne morete nič soditi. Saj sem pripravljen priznati, da se je dr. Mathias pošteno trudil, biti kos svoji nalogi, toda, gospoda moja, dobra volja še ne zadostuje, zakaj kjer ni izkušenj, tam se z najboljšo voljo nič ne opravi. Tako je bilo tudi tu, kjer se je mlademu uradniku deželne vlade naloga otežkočila še s tem, da se poveljstvo vojaških oddelkov ni, kakor je predpisano, izročilo starejšim izkušenejšim oficirjem, marveč mladim neizkušenim lajtnantom, ki resnobe svoje naloge morda niso mogli pojmiti. In tako se je zgodila nesreča.

Po pričah, gospoda moja, je uradno dognano, da je po 20. septembru mnogo imenovani lajtnant Mayer ukazal streljati, ne da bi imel za to kak povod. Da je to res, bom

poskusil dokazati s službenim reglementom za c. in kr. armado. V § 72. marginalni št. 516, govorečem o rabi orožja za potlačanje izgredov, je rečeno, da »se sme rabiti orožje pri izgredih in puntarskih gibanjih na izrecno in utemeljeno zahtevanje pooblaščenega političnega uradnika v tistih slučajih, ko so njegovi predidoči pozivi, naj nastane zakonito stanje, ostali brez uspeha in je tudi zapovednik dodeljenega vojaštva prepričan o potrebi takega nastopa, potem — je dalje rečeno, — če je bilo vojaštvo dejansko žaljeno ali celo napadeno z orožjem.« (Poslanec Marekhl: To se je gotovo zgodilo!) Počakajte samo na to, kar bom pozneje povedal. Kaj pravijo priče, izvedeli boste iz njih pričevanj, ki leže pri sodišču! — Dalje je rečeno (čita):

»... isto tako, če ljudje z orožjem ali drugimi nasilnimi orodji s sovražnim namenom proti vojaštvu siliijo in se je bati, da se vsled tega zmanjša njega akcijska zmožnost ali čez mero utesni.«

Po izjavi c. kr. deželnovladnega tajnika dr. Fridrika Mathiasa je dognano, ne le, da sploh ni zahteval naj se rabi orožje, marveč da je v usodepolnem trenotku poskušal lajt-nanta Mayerja pripraviti do tega, naj ne strelja (Čujte! Čujte!), kar je čisto naravno, ker zategadelj ni pozivljaj, naj se napravi zakonito stanje, ker sploh ni bilo nezakonite-

ga stanja, kakor je razvidno iz njegove izpovedi, dalje iz izpovedi c. kr. policijskega svetnika Oskarja Wratschka in brez števila drugih prič. V tej marginalni številki ad b) omenjenega slučaja tu sploh ni bilo. Ljudje niso ne z orožjem, ne z drugimi nasilnimi orodji v sovražnem namenu silili proti vojaštvu in se vsled tega tudi ni bilo bati, da bi bila akcijska možnost vojaštva ovirana ali preveč utesnjena. To se razvidi zlasti iz izpovedi c. kr. policijskega svetnika Oskarja Wratschka, da na trgu med hišo meščanskega bolniškega zaklada in med tamkajšnjim obrežjem Ljubljane ni bilo videti, da bi se zbirali ljudje in da tudi v Šolskem drevoredu ni bilo večje množice, tako da se mu je zdela situacija pomirljiva.

Zdaj pa, čestita gospoda, bi rad vedel, kako je mogel lajtnant Mayer v takih razmerah misliti, da bi se zamogla akcijska zmožnost njegovega oddelka ovirati ali preveč utesniti. Toda, naj govorita omenjena funkcionarja deželne vlade same. Iz njih izpovedi bode najbolje razvideli, kako se je stvar zgodila.

Zaslišan pri sodišču dne 28. septembra je c. kr. deželnovladni tajnik dr. Friderik Mathias izpovedal sledeče — čestiti gospod predsednik naj mi dovoli, da prečitam to izpoved — (čita):

»Lajtnant Mayer je imel naročilo, zapreti s svojima dvema oddel-

koma Prešernove ulice pri Frischevi prodajalni proti eventualno tja pri tiskajoči množici. To je bilo nekako ob polu osmih zvečer. Spremil sem lajtnanta Mayerja z njegovim oddelkom kakor tudi drugo asistenčno moštvo na odkazani mu prostor. Ko sem vsled dobljenega obvestila odpravil večjo množico s Kongresnega trga in se informiral o položaju na Dunajski c., kamor je bil postavil major Weber oddelek vojaštva pod poveljstvom stotnika Praxmarerja, sem šel mimo vojaškega skladišča v Prešernove ulice, da se tudi tam informiram o položaju. Toda lajtnanta Mayerja nisem dobil na mestu, pač pa sem dobil vojaške oddelke, ki so zapirali vhod v Sv. Petra cesto, v Miklošičeve ulice, v Wolfove ulice in dohod k Prešernovemu spomeniku. Tudi frančiškanski most je vojaštvo na desnem bregu Ljubljanice zaprlo. Zapazivši to, sem šel hitrih korakov k zaprti strani frančiškega mostu, od koder sem slišal glasno kričanje, vpitje in žvižganje. Ko sem bil nekako sredi mostu, sem videl, da je en del most zapirajočega vojaštva z bajoneti planil proti množici v Šolskem drevoredu. V istem trenutku sem zavpil: »Gospod lajtnant, stojte, stojte«. Komaj sem to zaklical, je že počilo več strelov zapored. (Medklici.) Na to sem planil k lajtnantu Mayerju — zgodilo se je to v nekaterih sekundah — in sem ga ves prepaden vprašal: »Gospod

lajtnant — kaj ste storili?« Na to mi je odgovoril: »Streljal sem!« »Kdo je to naročil?« sem vprašal. »Jaz« mi je odgovoril. (Medklici.) Na moje vprašanje, zakaj je lajtnant Mayer zapustil odkazani mu prostor brez mojega naročila, mi je odgovoril: »Vi nimate tu nobenih naročil dajati! Vi smete samo prositi.« (Čujte! Čujte!)

Čujte predrznost mladega lajtnanta, ki misli, da nad takega lajtnanta ni ničesar več na svetu!

(Čita): »Na ta nezadovoljivi odgovor sem se obrnil k lajtnantu Königiu, ki je po činu mlajši in je še stal pri mostu in ta mi je na moje dotično vprašanje povedal, da je množica neki metala kamenje na vojaštvo, na kar je dal lajtnant Mayer streljati. Koj na to sem tekel k asistentnemu zapovedniku majorju Weberju, kateremu sem dogodek naznanil, oziroma k telefonu, od koder sem poročal gospodu deželnemu predsedniku. Opomniti moram še, da se mi je po tem dogodku na moje vprašanje, če je kdo vsled streljanja ranjen, odgovorilo mislim od nekega podčastnika: »Nihče ni ranjen, saj se je streljalo samo v zrak.«

Čujte še to!

»Na vprašanje, če je omenjeni vojaški oddelek lajtnanta Mayerja bil od množice, ki se je zbrala na obeh straneh obrežja, obmetavan s kamenjem, moram odgovoriti, da napada s kamni na omenjeni vojaški

oddelek z ozirom na gorenji opis nisem mogel zapaziti, ker se more raba orožja smatrati kot neposredno posledico dejanjskega insultiranja vojaštva.

Povelje »streljati«, dotičnega predpisanega signala ali poziva na množico naj se razide, ker se bo sicer streljalo, nisem slišal.

Kot ranjenca izmed moštva vsled metanja s kamni, ki sta je omenila lajtnant Mayer oziroma lajtnant König so mi pokazali bobnarja (trobentača nisem nobenega videl), ki mi je pokazal krvavečo poškodbo na srednjem prstu.«

Izpoved c. kr. policijskega svetnika Oskarja Wratschka pred sodiščem dne 5. oktobra se glasi (čita):

»Dne 20. septembra proti deveti uri zvečer sem nameraval iz Prešernovih ulic iti čez Marijin trg na Sv. Petra cesto, da izvem, če je resnično med tem došlo obvestilo, da se na Radeckega cesti zbirajo večje množice demonstrantov.

Gredoč tja sem se nekako med Prešernovim spomenikom in med Mayrjevo lekarno za nekaj trenutkov ustavil, da si ogledam položaj. Ta je name napravil popolnoma pomirljiv vtisk. Marijin trg do Ljubljance je bil prazen. Isto tako nisem zapazil nobenega zbiranja ljudi v Wolfovih ulicah, za seboj sem videl le nekaj oseb, ki so se mirno zadržale. Samo iz Stritarjevih ulic sem slišal hrup kričeče in žvižgajoče

množice. Tudi na prostoru med hišo meščanskega bolniškega zaklada in tamkajšnjim Ljubljaničinim bregom ni bilo zapaziti zbrane množice; ni pa izključeno, da so se tam gibale posamične osebe, ker je razdalja od mene do tja znašala kakih 70 metrov. Vsled razmeroma slabe razsvetljave Šolskega drevoreda sem samo zapazil, da v tistem času tamkaj ni bila zbrana večja množica.

Ker sem našel, da je situacija pomirljiva, sem šel dalje. V tem trenutku pa so me ustavili streli iz smeri Šolskega drevoreda, ki so hitro zaporedoma počili.

Omeniti moram, da neposredno pred streljanjem ni bilo slišati ne hrupa ne vpitja iz Šolskega drevoreda, kar bi se bilo gotovo zgodilo, če bi bila kaka množica navalila na vojaštvo. Tudi ne morem trditi, da je tamkaj postavljeni oddelek vojaštva bil napaden s kamni, ker bi bil moral slišati padanje kamnov.

Seveda ni izključeno, da so bili vrženi posamični kamni. Slišal ali videl nisem nobenega.

Ko sem potem nadaljeval pot na Sv. Petra cesto, sem čez nekaj sekund slišal še nekaj strellov in sicer kake tri.

Kmalu po streljanju je bil vojaški oddelek odpoklican iz Šolskega drevoreda, na kar sem natančno preiskal prostor in okolico, kjer je stalo vojaštvo, če so tam kamni. Našel sem en sam kakor jajce velik kamen

blizu tam, kjer je stalo vojaštvo, bližje mostu kakor hiši. Izključiti se mora, da bi bili demonstrantje prej kamne odstranili, tudi po streljanju ne, ker sem videl, da je bil ta prostor vedno prazen in so se tam neprestano mudili oblastveni varnostni organi. Mislil sem si pač, da so kamne vzeli vojaki, ki so streljali, kot »corpora delicti.«

Zdelo se mi je, gospoda moja, prečitati ti dve izpovedi zategadelj, ker bodo vojaška oblastva, kakor to priča izjava vojnega ministra v delegaciji najbrž poskušala predstavljati postopanje lajtnanta Mayerja kot pravilno in se bodo, ker govore določbe §72. službenega reglementa ad marginalna številka 516 lit. a in b jasno proti temu postopanju, oklepali določb ad lit. c. Te se glase: »Ako ni pri vojaštvu, poslanem, da zagotovi red in varnost ali kakem njegovem oddelku nobenega političnega uradnika, ima v slučaju nasilnih dejanj zoper varnost oseb, imetja in javnih uredb zapovednik vojaštva izreči poziv na obnovitev zakonitega stanja in če se po temu pozivu ne zgodi, po lastnem preudarku nastopiti, tudi če vojaštvo ni bilo nadlegovano, a so se zgodile nasilnosti.« — Iz izjav c. kr. policijskega svetnika Wratschka je evidentno in to potrjujejo tudi druge popolnoma zanesljive priče, da se niso zgodila nasilna dejanja ne zoper varnost oseb, ne zoper imetje, ne zoper

javne naprave, da zategadelj ni bilo treba lajtnantu Mayerju vmes poseči in da je popolnoma neopravičljivo. Tudi moram opozoriti na marginalno številko 517 službenega reglementa, v I. delu, ki vелеva, da »posamezna izzivanja, pri ljudskih izgrelih običajnega vpitja in žvižganja razburjene množice, dokler take sovražne izjave nimajo nevarnih posledic za vojaštvo, ne smejo zapeljati takoj k rabi orožja, zlasti ne k streljanju.«

Ta določba § 72. službenega reglementa, I. del, se torej obrača naravnost proti postopanju vojaštva v Ljubljani in je najbolj energična obsodba postopanja lajtnanta Mayerja. Z izpovedbami prič hočem namreč dokazati, da je v Šolskem drevoredu zbrana množica samo kričala in žvižgala in da se ni zgodilo nič tako sovražnega, da bi mogle nastati za oddelek lajtnanta Mayerja nevarne posledice. Da, izpoved lajtnanta Mayerja pred sodiščem je najbolj klasični dokaz za to.

Izpovedbe prič.

Pečal se bom, gospoda moja, s to izjavo pozneje in hočem najprej navesti nekaj prič, ki bodo potrdile moje navedbe. Pred vsem bom navedel tiste priče, ki se jim pač ne bi moglo očitati, da so hotele postopanje lajtnanta Mayerja postaviti v slabo luč. To so podčastniki in vojakki njegovega oddelka. Izmed teh so

pri sodišču izpovedali, da na desnem bregu Ljubljanice iz Šolskega drevoreda ni bil vržen noben kamen proti vojaškemu kordonu: četovodja Karol Schlögel, korporal Karol Ehrenfried, frajtar Fran Strauss, frajtar Herman Hofer in pešaki Lovro Zerfuchs, Marko Ebner, Karol Prash, Fran Hofer in Nikolaj Zapf. Pač sta trobentač Konrad Prabitz in pešak Fran Hofer povedala, da sta z levega brega Ljubljanice priletela proti vojaštvu, stoječem na desnem bregu, dva kamna, toda oba sta izjavila, da sta padla kamna na obrežje na desni strani Ljubljanice in vsled tega nista mogla biti nevarna vojaštvu, frajtar Josip Fabian trdi, da je videl iz Šolskega drevoreda prileteti tri kamne, pešak Avgust Rohrer trdi, da sta tam pred vojaški kordon padla dva kamna, pešak Ludvik Tiefengruber pa je videl pred kordon pasti en kamen. Pešak Ivan Hibler je tudi videl en kamen pasti, pešak Ivan Loibner pa je videl dva kamna, od katerih je eden obležal pred kordonom, drugi pa je zletel čez kordon. A denimo, da so izpovedbe teh prič zanesljivejše, kakor citirane izpovedbe prej navedih prič, katerih je po številu več, izhaja vendar, da se ne more govoriti o navalu na vojaštvo. (Posl. Neumann: Saj je tudi zdravnik konstatiral, da ni bil nihče ranjen.) O tem bom še govoril.

Vendar so pa najbrž bolj zanesljive izpovedbe tistih vojakov, ki

niso videli nobenega kamna prilete-
ti iz Šolskega drevoreda, kakor izpo-
vedbe zadnjeimenovanih prič. To po-
trjujejo pred vsem izpovedbe mest-
nega stražnika Ivana Gašperlina, ki
je stal na Marijinem trgu na levem
bregu Ljubljaniice blizu Prešernove-
ga spomenika in je od tamkaj na-
tančno opazoval dogodke na desnem
Ljubljaničinem bregu. On izjavlja
najodločneje, da med množico ni vi-
del prav nobenega takega gibanja,
iz katerega bi se dalo sklepati, da so
ljudje kamne metali in ko je potem,
po usodepolnem povelju za strelja-
nje hitel h kordonu in ves prostor
preiskal natančno po kamnih, ni na-
šel ne enega kamna, nego dobil na
tleh le majhen kos ometa.

Z izpovedjo tega stražnika se
ujema tudi izpoved ravnatelja de-
želnih uradov Matije Zamide, ki je
ves dogodek natančno opazoval z
okna svojega v prvem nadstropju na
Marijinem trgu št. 3. se nahajajoče-
ga stanovanja. Njegova izpoved se
glasi: »Množica v Šolskem drevore-
du je kričala živio, fej in abceg. V
kolikor sem videl, ni metala kam-
nov, kar bi bil pri mojem natančnem
opazovanju moral videti, kajti na
eni strani bi bil moral videti pada-
nje kamnov na popolnoma prazni in
dobro razsvetljeni most in na drugi
strani bi bil moral iz gibanja ljudi v
Šolskem drevoredu posneti, da me-
čejo kamenje. Tudi vojaštvo ni bilo
na noben način atakirano.«

S tem se ujemajo tudi izpovedbe visokošolca Demetra Drahslerja, ki je opazoval dogodke iz okna prvega nadstropja hiše meščanskega bolniškega zaklada na vogalu Stritarjevih ulic in Šolskega drevoreda. Slišal je množico pač kričati in vpiti, trdi pa, da ni bil vržen na vojaštvo noben kamen, ker bi ga bil moral vsekakor videti. Ravno tako so dijak Ivan Ružička, ki je stal šest korakov pred vojaškim kordonom, sodni oficijant Ivan Sever, ki je stal tik pred vojaškim kordonom, dalje trgovec Pavel Peterca in trgovec Ivan Frisch, ki sta dogodke opazovala prav iz bližine, z vso odločnostjo izpovedali, da iz Šolskega drevoreda ni bil vržen ne en kamen proti vojaškemu kordonu in končno trdi to tudi advokat dr. Vladimir Ravnihar, ki je v družbi svoje soproge stal na Marijinem trgu pri Prešernovem spomeniku in je dal na zapisnik: »Pred streljanjem ni padel noben kamen; to bi bila moralala spričo dobre razsvetljave videti.«

Izpovedbe lajtnanta Mayerja.

Sedaj, visoka zbornica, prihajam k izpovedbi lajtnanta Mayerja samega. Ta izpovedba pomeni najhujšo obtožbo njega samega in njegovega nevestnega početja. »Prvi kordon« je izpovedal pred sodiščem, »sem napravil s svojimi možmi na spodnjem koncu Prešernovih ulic na vogalu Frischeve hiše. Že tu so bili

vrženi posamični kamni proti nam, toda prav malo, od kod in v kateri smeri, tega ne vem.« Da se, čestita gospoda, ta izpoved prav ilustrira, moram omeniti, da so vse pod poveljstvom lajtnanta Mayerja stoječe vojaške osebe brez izjeme izpovedale, da so bili na oddelek lajtnanta Mayerja pač vrženi kamni v Miklošičevih ulicah in v Frančiškanskih ulicah, da pa — izpovedbe se vse enako glase — v Prešernovih ulicah ni bil vržen noben kamen. Vprašam: Kaj so vsi vojaki na kordonu v Prešernovih licah spali in je edino le lajtnant Mayer z odprtimi očmi stal na straži? Njegova pripomnja, da ne ve od kod in v kateri smeri so padali kamni, govori pač proti temu. Saj od drugod, kakor iz Prešernovih ulic in z Marijinega trga sploh ni bilo mogoče kamenja metati. »Nekako sredi Marijinega trga«, je dalje izpovedal lajtnant Mayer, »sem slišal hrup: neki redar je bil napaden. Zato sem krenil naprej, izpraznil trg in zaprl Miklošičeve ulice oziroma Sv. Petra cesto s kordonom od frančiškanske cerkve do Bahovčeve trgovine«. — No, čestiti gospodje, bajko o napadenem redarju sem že slišal 23. septembra iz ust ljubljanskega divizijonarja c. kr. podmaršala pl. Langa. Toda takrat se je to glasilo čisto drugače. Lajtnant Mayer je namreč svoji predpostavljani oblasti napravil naznanilo, da takrat, ko je imel kordon v Pre-

šernovih ulicah, je prišel k njemu »neznan mu človek« in mu naznanil, da pretepajo pred Prešernovim spomenikom nekega mestnega stražnika, kar ga je napotilo, da je zapustil svoje stojišče in krenil naprej. Čudno, da se lajtnant ni prepričal o tej natvezeni mu bajki. Zakaj, ko je krenil naprej, bi bil moral vendar takoj zapaziti, da tam ni bil noben mestni stražnik napaden in da bi se bil že sam ubranil, če bi bil res napaden in torej ni prav nič potreboval pomoči lajtnanta Mayerja. V svoji iznovedbi pri sodišču je šel lajtnant Mayer, kakor ste videli že dalje. Zdaj že ni več govoril o neznanem možu, ki mu je prinesel vest, marveč je kratko malo trdil, da je bil neki stražnik napaden. Jaz pa, gospoda moja, izjavljam, da je ta trditev popolnoma izmišljena in da ga med mestnimi redarji ni ne enega, ki je bil oni večer tam kakorkoli napaden. Čemu naj pa služi bajka o napadenem redarju? Menda se ne motim, gospoda moja, če sodim, da se naj ž njo opraviči, da je lajtnant Mayer zapustil stajališče, katero mu je bil politični komisar odkazal; mislim tudi, da se ne motim — in poskusil bom to dokazati iz dalnjih iznovedi lajtnanta Mayerja — da je imel pri tem namen izvršiti, kar je bil že prej sklenil. (Medklici.) »Tu sem bil« — je nadalje izpovedal lajtnant Mayer — »s svojimi možmi od množice, zbrane v Miklošičevih uli-

cah, obmetan s kamni. Metanje kamnov me je napotilo, da sem izpraznil Miklošičeve ulice in se ustavil pri vhodu v Frančiškanske ulice. Med tem korakanjem pa tudi, ko smo stali pri Frančiškanskih ulicah, so leteli na nas kamni. Števila ne morem nobenega navesti. Tudi iz prvega ali iz drugega nadstropja hiše med Urbancem in novo stavbo, so na nas leteli kamni. To sem sam videl, vendar ne morem nič natančnega navesti, iz katerih oken so leteli kamni in koliko jih je bilo vrženih.«

Ta del izpovedbe lajtnanta Mayerja, ki govori o kamnih v Miklošičevih in v Frančiškanskih ulicah, je, gospoda moja, edina njegovih depozicij, ki ne govori direktno proti njemu.«

Razvideti je namreč tudi iz izpovedi vojaštva, ki je stalo pod njegovim poveljstvom, da so bili v Miklošičevih ulicah vrženi kamni. Kaže se, da ni bilo mnogo kamnov, ker ni bil nobeden izmed vojakov količkaj resno ranjen. Tudi so vojaki govorili le o tem, da je bilo dvoje, troje, pet in več kamnov zagnanih, kar dovelj priča, da celo tu, na najnevarnejšem mestu še govora ni o dežju kamenja, o katerem je pravil c. in kr. vojni minister v delegaciji. Tisti del izpovedi, ki govori o kamnih iz prvega in iz drugega nadstropja Pogačnikove hiše — lajtnant Mayer je imenoval hišo med

Urtancem in novo stavbo — ne sme ostati nezavršen. Ne eden njegovih vojakov ni tega videl, pač pa sta ba- je bobnar Alojzij Reichenvater in pešak Marko Ebner videla, da so prileteli kamni iz nove stavbe »Ljudske posojilnice« in sicer govori prvo- imenovani o dveh, drugoimenovani pa o treh kamnih.

Izpoved imenovanih vojakov potrjuje nekako izpoved osmošolca Zvonka Pirnata, ki je nekako ob po- lu 9. zvečer — prišedši iz hotela »Union« — videl četo vojakov, ki so cevi svojih pušk obračali proti tret- jemu nadstropju nove hiše »Ljudske posojilnice«.

Iz izpovedi bobnarja Alojzija Reichenvaterja, o katerih bom še po- zneje govoril, se sicer razvidi, da je bil mož tisti večer bolj mirne krvi, kakor lajtnant Mayer in se zato sme njegovim trditvam priznati več ve- re, kar naglašam zategadelj, da re- šim čast v Pogačnikovi hiši prebiva- jočim strankam, glede katerih je po- polnoma izključeno, da bi bile zmož- ne dovoliti si metanje kamnov iz oken svojih stanovanj na vojaštvo.

Oni večer so namreč tam stano- vali: v prvem nadstropju okrožni zdravnik dr. Peter Košenina in hiš- ni posestnik Alojzij Pogačnik; v dru- gem nadstropju oficijalova vdova Marija Vrančič in revident deželne naklade Anton Semčič.

Domnevanje, da so bili vrženi kamni iz nove stavbe, kamor lahko

pridejo ljudje, ki se jih ne da kontrolirati, je na sebi bolj verjetno, kakor da so leteli kamni iz obljude-nih hiš.

»Pri Frančiškanskih ulicah« pravi dalje izpoved lajtnanta Mayerja, »sem vsled metanja kamnov dal puške nabiti pa iz humanitarnih nagibov nisem pustil streljati, ker je bilo med množico mnogo žensk. Obrnil sem se na to nazaj in šel čez prazni Marijin trg na frančiškanski most, kjer so bili ljudje. Množico sem potisnil na desni breg Ljubljane in sem se na konci mostu ustavil. Tudi tu so nas obmetavali s kamni in sicer iz Šolskega drevoreda, kjer je bila največja množica. V Stritarjevih ulicah je bilo malo ljudi, na Francovem nabrežju najmanj. Na lastne oči sem videl, da so prileteli kamni pred nas, oziroma bili vrženi iz množice. Števila ne morem imenovati nobenega.«

Ali vam, spoštovani gospodje, ne priča ta odstavek izpovedi lajtnanta Mayerja, da je imel n a m e n streljati, da je h o t e l kri prelivati in da je v to svrho tudi storil vse priprave? (Posl. Marckhl: To je nezaslišano! To je nezaslišano očitanje! Vi niste izpolnili svoje dolžnosti.) Kdo pravi to? Pustite me govoriti! Dokazati hočem to očitanje iz njegovih izpovedi. Rekel je, da iz humanitarnih nagibov ni dal streljati v Frančiškanskih ulicah, ker je bilo med množico mnogo žensk. Da

bi pa tam v cevi pušk vtaknjene patrone ne počivale v ceveh, krenil je — kakor sam priznava čez prazni Marijin trg — proti frančiskanskemu mostu, kjer so bili ljudje. Vprašam: Kaj ga je moglo gnati razpodi-
ti ljudstvo z itak za promet zaprtega mosta. (Med poslancema Marckhlom in Burivalom nastane prepir.) Prosim, gospoda moja, pustite me govoriti. Mogel bi bil.... (Medklici.)
gospod predsednik, prosim napravite mir... Mogel bi bil enostavno ostati ob Miklošičevi cesti, če je že zapustil odkazano mu stajališče! Z razganjanjem na Francovem mostu zbranih ljudi je hotel očitvidno doseči, da bi se ljudje spozabili do neprevdarjenih dejanj. Pa tudi to se mu ni posrečilo. Pravi sicer, da je bil njegov oddelek tudi tu obmetan s kamni, pa more le dostaviti, da je na lastne oči videl prileteti kamne le pred vojaški kordon.

Tudi trdi, da je bil obmetan s kamni samo iz Šolskega drevoreda, kjer je bila največja množica in dostavlja: V Stritarjevih ulicah je bilo manj ljudi, na Francovem nabrežju najmanj.« Proti tej trditvi stojé izpovedi drugih prič — pred vsemi izpoved deželnovladnega tajnika dr. Friderika Mathiasa — iz katerih je razvidno, da je bilo v Šolskem drevoredu malo, na Francovem nabrežju pa ob tistem času mnogo ljudi. Kako nedolžne so bile demonstracije v Šolskem drevoredu, priča okolnost,

da od vojaštva pod poveljstvom lajtnanta Mayerja ni bil nihče od kakega kamna zadet, kar tudi soglaša s prej navedenimi izpovedbami posamičnih vojakov. Toda lajtnant Mayer je imel očitno namen, provzročiti krvoprelitje (Medklici) in je hotel ta svoj namen na vsak način izvršiti. Obrnil se je zato proti demonstrantom v Šolskem drevoredu.

Čemu? vprašam. Po vojaških pričah je dokazano, da je iz Šolskega drevoreda proti oddelku lajtnanta Mayerja priletel le en kamen ali dva in padla sta, kakor priznava lajtnant Mayer sam, pred vojaškim kordonom na tla. Večina vojaških prič in vse civilne priče trde, da demonstrantje v Šolskem drevoredu sploh niso kamnov metali in da je priletelo nekaj kamnov od Prešernovega spomenika, da pa so obležali na desnem obrežju Ljubljance. Meni samemu je lajtnant Mayer, ko sem po nesrečnem dogodku prišel na lice mesta, rekel, da je bil v nevarnosti vsled metanja kamnov »celo od nasprotne strani«, kakor se je izrazil. Če se vse to uvaža in se spominja na prejšnji del izpovedi lajtnanta Mayerja, da pri Frančiškanskih ulicah iz humanitarnih nagibov ni streljal, ker je bilo med množico mnogo žensk, potem je jasno, zakaj je smrtonosne cevi obrnil proti demonstrantom v Šolskem drevoredu. Najbrž je bilo v tej množici manj žensk vsled česar so ugasnili

humanitarni pomisleki lajtnanta Mayerja. (Posl. Marckhl: To je brezprimerno cinična sofistika.) To je prav lahko sklepati iz izpovedi poročnika Mayerja.

Toda poslušajmo lajtnanta Mayerja dalje. »Metanje kamnov me je napotilo, da sem krenil na stran in dal povelje »streljati«. Med krenjenjem se je množica v polukrogu umaknila v Šolski drevored, tako da je bila množica v ulici 15 do 20 metrov oddaljena.« No, spoštovani gospodje, iz tega bodeite spoznali, kako nedolžna je bila demonstracija, zakaj če so bili demonstrantje po izpovedi lajtnanta Mayerja samega oddaljeni od vojaškega kordona 15 do 20 metrov, potem je vendar čisto izključeno, da bi bili akcijsko zmožnost vojaštva ovirali ali preveč utesnjevali, kar ima po § 72. službenega reglementa ad marginalna številka 516 lit. b. veljati kot vzrok za rabo orožja. Lajtnant Mayer priznava torej v tej svoji izpovedi sam, da ni imel takega vzroka in podpisuje s tem sam obsodbo svojega lahkomiselnega ravnanja. »Zapoved »streljati« sem dal med kretnjo« pravi lajtnant Mayer dalje, »tako da je moštvo na levem krilu že streljalo, ko se je desno krilo še obračalo. Med vami, spoštovani gospodje, jih je mnogo, ki so sami služili pri vojaki in ki natanko poznajo predpise službenega in vežbalnega reglementa. Kake nazore bodo ti gospodje tovariši

imeli o disciplini vojaštva, ki že strelja na povelje »streljati« in med kretnjo, ne da bi čakalo poprej na znamenje »naskok«, kakor je predpisuje marginalna številka 518 mnogoimenovanega § 72. službenega reglementa I. del in ne da je bilo dano znamenje za streljanje. Znamenju za naskok in znamenju za streljanje sledi še povelje »Feuer«. Moštvo, ki v mirnih časih pri nenevarni demonstraciji proti sodržavljanom lastne države tako postopa, zasluži brez dvoma najostrejšo kazen in oficir, ki mu je zapovedoval, gotovo tudi ne pohvalnega dekreta.

Velecenjeni gospodje! Priznali mi bode, da mora tudi lajiku dovoljeno biti, si napraviti samostojno sodbo o taki stvari, kakor je bila prav kar razpravljana. To sem storil tudi jaz. Ker pa sem se bal, da je ta sodba morda preveč subjektivna, sem si štel v dolžnost, obrniti se do nekega visokega oficirja naše armade s prošnjo, naj mi pove svoje mnenje o postopanju lajtnanta Mayerja. Ta visoki oficir je bil tako prijazen in je to storil. Njegova sodba, ki je bom prečital, je jako zanimiva. Glas se dobesedno (čita):

»Držati se je tega, da za presojo, če je bilo streljanje potrebno in zakonito dopustno, sme biti merodajna samo situvacija na prostoru, kjer se je streljalo, nikakor pa ne dogodki in situvacije v drugih ulicah in mestnih delih.

Dokazano je že, da se ni zgodilo nobeno dejanjsko žaljenje in nobena poškodba vojaštva s kamni ali na kak drug način.

O kakih nevarnih grožnjah sploh ne more biti govora. Neoboroženo, sploh neštevilno občinstvo, obstoječe iz mož, mladih fantov, žensk in otrok se vedar ne more smatrati kot nevarna grožnja, samo zato, ker je bilo navzočno, ker je delalo hrup in ni moglo takoj izginiti.

Hrup in razburjenje navajati kot opravičbo, da so bili neoboroženi, umikajoči in bežeči ljudje postreljani, to je, milo rečeno, nedopustno. Tudi možnost subjektivnega domišljanja o nevarnem položaju vojaštva se mora zanikati, ker sploh ni bilo sredstev za grožnje in jih ni bilo videti.

O vsem tem, kar je povedal vojni minister, je ravno nasprotje resnično.

Dejstvo je, da se neoboroženo občinstvo, ki se sploh ni moglo braniti, ni čisto nič ustavljalo, da se je umaknilo že pri bližanju bajonetov in deloma naravnost pobegnilo. (Poslanec Marckhl: Ali je bil višji oficir takrat navzočen?) Poslušajte dokaze. iz katerih sklepa. (Poslanec Marckhl: To so vaše enostranske informacije!) Poslušajte dokaze!

Neovržno in jasno je to dokazano z dejstvom, da so kroglice zadele ubite ranjence v hrbet (Čujte! Čujte! — Medklici.), ker so se ravno

umikali ali so bežali, ko se je nanje streljalo. Kot opravičbo je vojni minister tudi navedel, da je bil na poziv »streljati« sprožen en posamičen strel in da se je na to dalje streljalo.

V tem opravičevanju in v načinu, kako se je izvedlo streljanje, tiči nehote težka obtožba vojakov, ki so streljali, oficirja, ki je zapovedoval in zapovednika vojaštva, ki ima skrbeti za disciplino, vzgojo in izvežbanje vojaštva.

Vežbalni reglement za pešake obsega natančne predpise za to, kdaj in kako se sme streljati in ukazano je, izvrševanje teh predpisov z največjo skrbnostjo, natančnostjo in vztrajnostjo podučevati in vojaštvo izvežbati, ker je streljanje v vojni najvažnejše in najodločilnejše delo vojaka in se pred sovražnikom izkaže vojaštvo kot neporabno, če v tem ni temeljito disciplinirano in izvežbano.

Po besedilu reglementa je avizo »streljati« za vojaka samo opozorilo, naj se pripravi na streljanje, nikakor pa še ne sme streljati, marveč ima komandant najprej z jasnimi besedami določiti cilj, kamor bo streljati, tudi razdaljo, po kateri je postaviti ravnila in končno tudi način streljanja, ali v salvah ali posamezno. Salva se odda na zato določeno povelje. Posamezno se začne streljati na zapoved »Einzelfeuer«.

Dokler ni dano to povelje, ne sme posamični vojak streljati.

Izjeme veljajo samo za izolirane vojake v gotovih slučajih v varnostni službi, na straži i. t. d. Oficirji in vojaki se v Ljubljani pri streljanju bežečih ljudi, ki se niso mogli braniti, niso brigali za vežbalni reglement in njegove predpise. Oficir ni dal predpisanih povelj po avizu »streljati«, moštvo je, ne da je bilo dano povelje »Einzelfeuer« svojevoljno začelo in nadaljevalo s streljanjem.

Za to preziranje predpisov od strani oficirja in moštva si je mogoče misliti samo dva vzroka: Ali so oficir in vojaki poznali predpise in jih niso hoteli izpolniti; v tem slučaju so brez discipline; ali pa oficir in vojaki sploh niso poznali predpisov ali samo površno, potem so slabo vzgojeni, neizučeni in neizvežbani.

V enem, kakor v drugem slučaju zadene glavna krivda oficirja in zapovednika polka, zakaj oficir mora na vsak način poznati reglement in se po njem ravnati, zapovednik polka pa ima dolžnost temeljito izvežbati oficirje in moštvo.

Kar se tiče opravičenja, da je na avizo »streljati« takoj počil posamični strel, kateremu so sledili drugi streli, tudi to ni nikako opravičenje, nego indirektna obtožba in pripoznanje nezadostne discipline.

Zgodi se dostikrat, da počí posamezen strel po avizu »streljati«, če ima vojak puško pripravljeno za streljanje, ali pri streljanju v sal-

vah, še predno je dano povelje »ogenj«. To se more nervoznemu človeku primeriti, zgodi se pa tudi lahko brez njegove krivde.

Pri količkej disciplinirani in izvežbani četi tak prezgodnji strel nič ne pomeni; ostali vojaki počakajo mirno na nadalnja povelja.

Če pa na posamičen strel pride streljanje v salvah brez komanda v posamezno streljanje ali če se pri »Einzelnfeuer« ne da bi bil dan cilj tja v en dan strelja, po tem je to dokaz, da dotično vojaštvo ni disciplinirano in izvežbano. (Posl. Mackhl: Utrujeno!) Utrujeno! Utrujenost se pač ne more navajati. To bi bilo lepo, tako početje opravičevati z utrujenostjo!

Tako vojaštvo je za boljše izvežbanega nasprotnika žrtev, ki si ne more pomoči, je neporabno pred sovražnikom, poveljnik ga nima v oblasti in ne more streljanja smotreno voditi.

Če tudi nečem dvomiti, da je na avizo »streljati« bil takoj sprožen posamičen strel, kateremu so sledili še drugi streli, to vendar ne opravičuje zapovedujočega oficirja, kajti na posamični strel bi bil moral takoj zapovedati »streljanje vstaviti«, saj še ni bil označil cilja in bi bil moral vedeti, da mora to storiti, ker tako ukazuje reglement.

Ako bi se bil oficir držal reglementa, in če bi bil pogledal na cilj, kamor je hotel streljati, bi bil tudi

videl, da je imel pred sabo samo umikajoče se in bežeče ljudstvo in opustil bi bil streljanje, zakaj moral bi biti barbar brez vesti in človeškega čnta, če bi bil, mogel umikajoče se in bežeče ljudi označiti kot cilj.

Stara izkušnja je, da surovi, neizobraženi človek prekaša v krvoločnosti še roparsko zverino, ne kot posamičnik, pač pa v družbi enakih ljudi. Samo tako si je tolmačiti, da je že avizo »streljati« razvnelo to krvoločnost in neusmiljenost, ki je vojake napotila, da so postreljali bežeče ljudi, ki se niso mogli braniti. (Posl. Marckhl: In ti Belgijci so tako dobri dečki! Drugače bi se bilo Ljubljčanom še slabše godilo!) Pozneje bodele slišali, kako dobri dečki so to. Poslušajte sodbo vojaškega strokovnjaka in nikar ne govorite vmes. (Posl. Marckhl: Zmašilo je to.) To je zmašilo? Iz vsake besede izhaja jasno, da je pisatelj strokovnjak prve vrste! (Poslanec Marckhl: Od vas je slabo informiran.) Seveda!

Pozornost vzbuja popolno preziranje predpisov od strani oficirja in vojaštva. Neposredno zadeva glavna krivda oficirja, posredna a morda še težja polkovnega zapovednika, ki je discipliniranje in izvežbanje vojaštva za streljanje pustil tako zanemariti, da je to, kar se je zgodilo, bilo sploh mogoče. (Posl. Marckhl: Vas zadene glavna krivda, ker ste pustili tako daleč priti. Vi ste kri-

vi.) Ne govorite vmes. Sicer pa je najbolje, ne odgovarjati na vaše opomnje, ker ne spadajo k stvari. (Posl. Marckhl: Gotovo!) Gotovo! Torej priznavate, da ne spadajo k stvari. (Veselost. Posl. Marckhl: Gotovo spadajo k stvari. Dokazal Vam bom to.)

Vojni minister vsega tega ni vpošteval. Ko bi bil to storil, bi bil moral to omeniti v tozadevnem svojem govoru v delegaciji; tega ni storil nego povedal resnici nasprotujoče poskuse prikrivanja.

Pešpolk št. 27 je v armadi na glasu izvrstnega polka. Če se pri takem polku pokažejo razmere, kakršne so se pokazale pri streljanju na ljudstvo v Ljubljani, potem je opravičena skrb, da obstoje tudi pri drugih pešakih podobne razmere glede nediszipliniranosti in nevednosti, ter neizvežbanosti v predpisih reglementa.

Dolžnost vojnega ministra je bila uvesti takoj vojno pravno preiskavo, proti moštvu, proti oficirju in proti zapovedniku; on ima dolžnost delati na to, da se pri pešakih temeljito izvežba poraba in izvršitev streljanja, da ostane vojaštvo neprestano v vaji, da bo pred sovražnikom popolnoma na svojem mestu in da se streljanje pri drugih prilikah ne premeni v svojevoljno morenje in da bi se za armado ne ponovila useda vojnih let 1859. in 1866. Tudi takrat je pred vojno vse živelo v domišljiji, da je vse izborna, dokler ni-

so bitke in boji dokazali nasprotnega.

Kar se je v Ljubljani zgodilo, ravnanje vojakov in oficirja, to so priče, da obstoje težki, nevarni nedostatki, ki se jih mora vestno preiskati in odstraniti.«

Po tej potrebnosti in kakor bode, gospodje moji, priznali, zanimivi ekskurziji se vračam k stvari sami.

Temna slutnja.

Spričo ravnanja lajtnanta Mayerja me navdaja temna slutnja, ki je žal ne morem zatreti, slutnja namreč, da je bilo pod njegovim poveljstvom stoječe moštvo že prej **podučeno, da se bo streljalo in da je zato komaj čakalo trenutka, da rabi orožje.** Direktnih dokazov za to seveda nimam; pač pa mi je znano, da so nekateri izmed vojakov, ki so 20. septembra streljali na demonstrante v Ljubljani, dali svojemu kanibal-skemu veselju nad tem činom izraza s tem, da so svojim sorodnikom in znancem poslali razglednice, v katerih so se ponašali s tem svojim žalostnim junaštvom. Te razglednice, ki potrjujejo mojo slutnjo, je poštna uprava konfiscirala. Pozivljamo vlado, naj jih predloži visoki zbornici, da ta spoznaduha, ki vlada na temdelu naše armade. Dalje pravi lajtnant Mayer: »Poprej sem množico opetovano pozivljaj, svaril in opominjal, naj ne meče kamnov, ker se bo sicer

streljalo; specijalno posamične skupine žensk sem pozivljaj, naj se odstranijo, ker se bo najbrž streljalo. Deloma so ženske sledile mojemu pozivu, deloma ne.« V tej izpovedi, visoka zbornica, tiči predrzna neresnica, ako se nanaša izpoved na postopanje lajtnanta Mayerja napram demonstrantom v Šolskem drevoredu. Po vseh pričah brez izjeme je namreč dokazano in potrjeno, da ni lajtnant Mayer, predno je dal streljati na demonstrante v Šolskem drevoredu, nikogar opominjal ali svaril, da ni poprej poskusil z naskokom z bajonetom udeležnike razgnati in da ni dal ne znamenja za naskok, ne znamenja za streljanje. Mladi oficir se pač zaveda, kako nepreudarno je ravnal in hoče s to trditvijo polepšati svoje dejanje, ki se ne da opravičiti. Drugod je pač opominjal in svaril, ali, to poudarjam novič, ne pred Šolskim drevoredom. Eno priznanje v tej izpovedi pa je vелеvažno in se mora pribiti. Lajtnant Mayer pravi namreč, da je posebno posamične skupine žensk pozivljaj, naj se razidejo, »ker se bo najbrž streljalo«. Vedel je torej že v Miklošičevih ulicah in v Frančiškanskih ulicah — zakaj samo tam je pozivljaj ljudi, naj se razidejo — da se bo streljalo. Kako važno priznanje za preiskavo tega dogodka je s tem dal lajtnant Meyer vojaški oblasti sam v roke! Ali se bo tudi uvaževalo?

Ravno tako postavlja lajtnant Mayer resnico na glavo s trditvijo, da ni nihče od njegovih mož sledil množici, da je sedem mož njegovega oddelka streljalo in da je bilo oddanih vsega skupaj deset strellov.

To trditev pobijajo poleg mnogih drugih zlasti izpovedi naslednjih prič: Alojzij Tavčar, c. kr. realčni profesor; Edvard Gregorič, c. kr. sodni sluga; Fran Pust, c. kr. finančni paznik; Ludvik Perić, pravnik; Jakob Jereb, monter mestne elektrarne; Vinko Nedeljko, c. kr. davčni oficijal; Fran Per, mesarski pomočnik; Josip Trtnik, abiturijent; Rajko Kamenšek, c. kr. davčni praktikant; Marija Ogrinc, paznikova soproga; Viktor Novak, visokošolec; Mihael Cugelj, mizarski pomočnik; Marija Goršič, nevesta ustreljenega Rudolfa Lundra; Rihard Tory, trgovski sotrudnik; Fran Podržaj, frizer; Milan Stupica, nastavljenec električne cestne železnice; Marija Škrjanc, delavka tobačne tovarne; Fran Soukal, krojaški mojster; Celestina Kunauer, višjega paznika soproga; Ivan Črnivec, urarski vajenec; Anton Melik, sedmošolec; Matej Hubad, profesor in koncertni vodja »Glasbene Matice«; Matija Zamida, višji deželni svetnik; dr. Josip Jerše, stolni vikar in Ivan Šubic, c. kr. ravnatelj umetnoobrtne strokovne šole v Ljubljani. Vse tu navedene priče so z vso gotovostjo pri sodišču in na mestnem magistratu izjavile,

da so vojaki tekli za bežečo množico in da so vsak zase in v presledkih vanjo streljali. Spričo tolikih soglašujočih izpovedi je pač evidentno, da je trditev lajtnanta Mayerja, da od njegovih vojakov nihče ni tekel za množico, vrhunec frivolnosti. To trditev postavljajo na laž tudi sledovi streljanja. Na hiši št. 14. Pred Škofijo so namreč bili 21. septembra, kakor to izhaja iz pričevanja mestneknjigovodje Frana Trdine in kancelijskega praktikanta Žitka Tomana, tičale krogelje, ki so bile brez dvoma izstreljene iz infanterijskih pušk, ki so se rabile. Ena teh krogelj se je izročila c. kr. državnemu pravdnistvu v Ljubljani. Od teh krogelj nastale luknje v zidovju pričajo najboljše, da so vojaki morali teči za bežečo množico. To potrjuje tudi izpoved Marije Goršič, ki je videla, držeč na rokah svojega umirajočega ženina, kako so se trije ali štirje vojaki vračali k poslopju meščanskega bolniškega zaklada in to od javnega stranišča in od mesnice, od koder edino je bilo mogoče streljati na hišo št. 14. Pred Škofijo. Zaradi predočenja kraja je treba vedeti, da je trg Pred Škofijo za poldrugi meter višji, kakor Pogačarjev trg. Ker imajo luknje v zidovju hiše št. 14 poševno smer navzgor, je s tem najboljše dokazano, da vojaki s Pogačarjevega trga na demonstrante, ki so bežali med stolno cerkvijo in med škofijo niso streljali v ravni smeri, marveč so držali pu-

ške nekoliko kvišku. (Jako res!) Da je bilo res tako, priča pred hišo najdena kroglja, ki jo je mestni magistrat odstopil c. kr. državnemu pravdnistvu in ki ima jekleni ovoj pripognjen navzdol, to kaže, da je kroglja v poševni smeri, malo navzgor, priletela ob kamen v zidu in potem padla na tla; če bi bila priletela v ravni smeri, bi bila ploščata postala. To ne svedoči samo, da so vojaki posamično tekli za bežečo množico, nego da so celo premenili fronte in streljali na bežeče, (Posl. Neuman: Tista ulica je samo pet metrov široka!) Da.

Ako se dalje uvažuje, da so bili glasom uradnega potrdila oba mrtveca in vsi težko ranjeni o d z a d a j zadeti, potem se dobi šele pravi pojem o nevarnih posledicah, ki bi bile vsled demonstrantov lahko nastale za oddelek lajtnanta Mayerja. (Medklici.)

Govorilo se je o tem, gospoda moja, v delegaciji in tudi uradno poročilo deželne vlade kranjske je obsegalo trditve, da se je na vojaštvo usula toča kamnov, da, vojni minister je vedel celo povedati o vrčkah in opekah, ki so letele na vojake, o katerih pa vojaštvo samo ničesar ne ve. Če bi te — žal — uradne trditve bile resnične, potem bi bila vendar toča kamnov imela kaj resnih posledic za vojake. A kaj vidimo! Konsignacija c. in kr. pešpolka Leopold II. kralj belgijski ekshib. št. 55. od 22.

septembra 1908 — podpisana od polkovnega zdravnika dr. Matije Slavika — poroča o posledicah te toče kamenja. Navedeno je od vseh vojakov, ki so bili v službi osem mož, ki so bili baje zadeti od kamnov. Razvid polkovnega zdravnika dr. Matije Slavika pravi, da pri dveh vojakihi ni nobenih vidnih znakov zadetja s kamni, pri treh da je odbita koža na mestih, kakor leča velikih, pri enem da je na zgornjem delu roke dva vinarja velika rdeča lisa, okrog katere je lahka oteklina, pri enem na levem spodnjem komolcu kakor vinar velika lahka podplutba. Končno je računski podčastnik I. razreda Leopold Schmidt naznanil, da ga je zadaj na glavi zadel kamen in zdravniški izvid pravi, da je tam — poslušajte dobro, gospodje — dva centimetra dolga in dva milimetra globoka rana, ki teče od zgoraj dol. Zdaj, gospoda moja, pa pride najzanimivejše na tej stvari. Ta gospod računski podčastnik, je rano, ki že po svojem značaju priča, da ni bila prizadejana s kamnom, dobil ne 20. septembra marveč že 18. septembra na Marijinem trgu in prizadejala mu jo je sablja zapovednika vojaškega oddelka pešpolka št. 27., kateri oddelek je stal pred Prešernovim spomenikom. Ko je namreč dotični oficir dal povelje »naskok!« je zamahnil s sabljo in je ž njo zadel ob strani stoječega računskega podčastnika Schmidta, tako da se je prijel za glavo in je

bržčas prevzet od bolečin za trenotek stopil pred fronto. Marker kavarne »Pri slonu«, Viktor Sedej, ki je stal čisto v bližini, je ta dogodek natanko videl. Da je Schmidt bil 18. septembra ranjen, potrjuje tudi Elsa Sampl, soproga narednika 27. pešpolka Sampla. Če se vse to upošteva, se razvidi, kaka je bila nevarnost, ki je od 18. do 20. septembra vsled takozvane toče dežja pretila vojaštvu in mirno lahko rečem, da v varstvo državljanov namenjena oborožena sila ni bila še nikdar tako lahkomiselno in brezvestno in naravnost hudodelsko porabljana proti sodržavljanom lastne države, kakor dne 20. septembra v Ljubljani.

Navesti bi mogel še marsikaj v podkrepljenje te svoje trditve, a zadostuje naj samo še ena stvar. C. kr. realčni profesor Alojzij Tavčar in c. kr. ravnatelj umetnoobrtne strokovne šole Ivan Šubic, ki stanujeta oba v hiši meščanskega bolniškega zaklada, izpovedujeta namreč, da potem ko so odstranili ranjence in je bil Pogačarjev trg skoro prazen ter je le nekaj ljudi sem in tja begalo, je z oficirsko pelerino ogrnjen mož nekim »fej« in »Živio« kličočim damam po izpovedi rečenega profesorja odurno zaklical: »Še enkrat vpijte »Živio« in bomo streljali« ali, kakor je slišal ravnatelj Šubic: »Kdor »Živio« vpije, bo ustreljen«. Očitno je torej da se ni — kakor se je poročalo vojnemu ministru — streljalo radi

nevarnosti in dejanjskega žaljenja vojaštva ter radi toče kamnov, nego najbrž iz golega narodnega sovraštva proti »Živio«-klicateljem. (Tako je!)

Belgijci in Slovani.

To so pač trde besede. Iz ust višjih oficirjev se dostikrat sliši, da se vojaštvo nima vtikati v politiko in da imajo gospodje oficirje le eno nalogo: popolnoma neodvisno od politiškega valovanja služiti najvišjemu zapovedniku. To se prav lepo sliši. Toda, gospoda moja, ne sme se pozabiti, da resnica te trditve na laž postavlja. Vojak in zlasti oficir, ki ima višjo izobrazbo, se ne more odtegniti vplivom svoje okolice, kvečjemu če bi bil nadčlovek! Žal da v naši armadi ni takih nadljudi. In tako se zgodi — izjavljam takoj, da tega nikomur ne zamerim — da je dandanes tudi vojaštvo pod vplivom političnih valovanj. Naravno je, da so nemški oficirji na strani svoje narodnosti in da se med njimi zelo kaže sovraštvo proti drugim narodnostim, ki je zlasti goje nemški časopisi, in pri nas vsled birokratične tradicije sosebnostno sovraštvo proti Slovonom. To se je kar se tiče moštva, pokazalo tudi v Ljubljani, odkar se je tam nastanil pešpolk št. 27. Ljubljana je znana kot ena najprijetnejših garnizijskih mest. To so potrdili večinoma vsi oficirji, ki so od kjerkoli prišli v Ljubljano. Seveda so se razmere od lanskega leta nekoliko

premenile, a vendar je treba opozarjati, da ga pred 20. septembrom morda ni bilo v monarhiji mesta, kjer bi bilo vojaštvo s civilisti živelo v takem soglasju, kakor v Ljubljani.

Med pijanimi vojaki in vinjenimi civilisti se primerijo povsod izgredi. Morda pa niso ti izgredi nikjer tako pogosti, kakor ob sobotah in ob nedeljah v Ljubljani. Policijska poročila, ki se pošiljajo na stacijsko poveljstvo o teh dogodkih in katerih število je jako znatno, obsegajo skoro vsa karakteristično naznanilo, da so izgredi ali nastali vsled tega, ker so začeli vojaki pešpolka št. 27. psovati ljudi s »kranjski pes, kranjska svinja, slovenski pes, slovenska bestija«, ali da so pri prepirih, ki so iz kateregakoli vzroka nastali s civilisti, rabili brez izjeme take psovke. (Posl. Malik: To se ob sebi razume, ker dela ta poročila policija gospoda Hribarja.) Ali, gospod kolega, saj se vendar vedno navajajo priče! In poslušajte, kar bom še dalje povedal. Če bi bilo tako, kakor Vi trdite, bi se ne bilo moglo zgoditi, da so vojaki bili radi tega kaznovani. Divizijski podmaršal pl. Lang je bil tako ljubezniv in me je zagotovil, da se v vsakem takem slučaju pokličejo vojaki na odgovor in da se jih dostikrat tudi jako ostro kaznuje. Takih kaznovanj je bilo že mnogo, prav ker se je po pričah potrdilo, da so se taka psovanja resnično zgodila. Toda, gospoda moja, karakteristično je,

da se vzlic postopanju vojaških oblasti tiste psovke vedno in vedno rabijo. Celo pri zadnjih demonstracijah se je zgodilo, da so take izraze rabili ne samo vojaki, ki so bili v službi, nego tudi oficirji. Tako je dal branjevec Pavel Vrankar na zapisnik, da, ko je 20. septembra ob polu 9. zvečer stopil iz kavarne Prešeren, mu je pešak 27. pešpolka ne da bi imel kak povod, nastavil bajonet na prsi in vanj zakričal: »Prokleti kranjski pes, marš.« Dalje je iz izpovedb trgovskega sotrudnika Janka Stupice in pisarniškega sluge pri dr. Furlanu Valentina Drčarja posneti, da je v Miklošičevih ulicah poleg Bambergove hiše s svojim kordonom stoječi oficir neprestano rogovilil s svojo sabljo in vpil na demonstrante »Windische Hunde«, potem »Halts Maul« in »Verfluchte — —« dalje trgovski sotrudnik Stupica ni slišal. Po soglasnih izpovedbah je imel ta oficir pri sebi psa, ki je oblajal in naskakoval vsakega pasanta. (Veselost.) Pekovski pomočnik Josip Škrajnar pripoveduje, da je prihitel proti njemu, ko je stal 20. septembra zvečer poleg frančiškanske cerkve v Miklošičevih ulicah, oddelek 27. pešpolka v brzoteku, da je neki infanterist stopil pred njega in nanj zakričal: »Ti prokleti pes, ali boš bežal.« (Medklici.) Končno naj bo omenjena izpoved stolnega vikarja dr. Jeršeta, ki se je 20. septembra ob polu 9. od večerje pri Uršulinkah vračal po

Wolfovih ulicah domov ter videl take stvari, da je dal na zapisnik naslednje besede: »Tam stoječim vojakom je strast žarela iz oči (Veselost in medklici), ker so se z nasajenimi bajoneti zaganjali za posamičnimi nagajivci.«

Dragonci.

Tudi vedenje dragoncev ni bilo tako, da bi bilo moglo vplivati pomirjevalno na občinstvo. Mimogrede bodi omenjeno, da je bila ta vojaška četa poklicana prav po nepotrebnem in ne da bi bila dež. vlada mene kot šefa mestnega policijskega urada o tem obvestila. Pri tem se je storila neprevidnost, da so poslali dragonce, predno so nastopili v mestu svojo službo, v Koslerjevo pivovarno, in dokazano je, da je 20 dragoncev in 8 orožnikov v noči od 19. na 20. september na dvorišču Koslerjeve pivovarne izpilo dva hektolitra piva od soda in dva zaboja piva v steklenicah. (Živahna veselost in medklici.) Kaj ne, gospoda moja, to je prav izdatna množina pijače in primerna priprava za službo v mestu. (Posl. Malik: Kdo je to plačal?) Pivovarnar Kosler. Ker so bili dragonci in orožniki tudi 20. septembra nastanjeni v Koslerjevi pivovarni, je pač tako kot gotovo, da so bili tudi ta dan pogoščeni s pivom — po neumestni gosteljubnosti pivovarnarjevi. Ni se torej čuditi, da so dragonci temu primerno nastopali. V ilustracijo bodi navedeno samo naslednje:

Rudolf Juvan, modeler v Tönniesovi tovarni na Dunajski cesti in Albert Feldstein, knjigovez, sta izpovedala, da je 19. septembra, torej na dan po-
goščenja v Koslerjevi pivovarni, ob $\frac{3}{4}$ 11. zvečer pridrvel brez vsakega povoda neki četovodja s štirimi možmi v vežo gostilne »pri levu« na Marije Terezije cesti in začel z golo sabljo udrihati po navzočnih gostih. Imenovani Feldstein je bil prej stoječ poleg zidu na ulici zaradi klica »Živio dragonci« s sabljo na desni rami lahko ranjen. Nožarski pomočnik Rudolf Juvan je izpovedal, da je bil, ko je isti večer ob $\frac{3}{4}$ 10. stal na hišnih vratih hiše št. 27. v Koldvorskih ulicah, od vojaka kakih devet mož breječe dragonske patrulje brez vsakega povoda udarjen s sabljo po vratu in lahko poškodovan. Užitninski agent Anton Jecelj je končno izpovedal, da je, ko je izvrševal dne 19. septembra ob polu 11. zvečer poleg luteranske cerkve svojo službo, pristopil k njemu neki znanec in z njim govoril. Mimo je šel oddelek dragoncev. Naenkrat je proti njima, ki sta se popolnoma mirno vedla, pridrvel v galopu jezdec, udaril po njih s sabljo in rabil pri tem izraz, ki ga iz ozirov na spodobnost ne morem ponoviti in ki je obsegal tak poziv na razhod, da bi ga trezen človek gotovo ne bil rabil. Ker sta se prej omenjena moža udarcu umaknila, je sablja zasekala v ograjo s tako silo, da se je odlomil

35 centimetrov dolg kos, ki ga je potem mestni magistrat izročil sodišču.

Dne 20. septembra je privatni uradnik Vinko Kovačič iz Sevnice na Štajerskem, hoteč priti k »avstrijskemu cesarju«, kjer je stanoval, šel po Stritarjevih ulicah, ko ga je neki dragonec brez vzroka udaril s sabljo po glavi. Kakih deset minut po streljanju, tako poroča deželni oficijal Mirko Česnik, je priletel v gostilno »Pri belem volku« neki dragonec, je rogovilil s sabljo in neprestano vpil »ven«, »ven«, tako da so vsi navzočni imeli vtisk, da je mož pijan. Občinski svetnik in rezervni častnik Fran Mally je izpovedal, da je 20. septembra ob polu 10. zvečer pred njegovo hišo in kavarno »Avstria« stalo kakih 20 do 30 popolnoma mirnih ljudi, ko je prišla tja močna pod poveljstvom nekega oficirja stoječa patrulja konjenikov. Neki mirni pasant, ki je šel ob bližnji ograji in se na nobeno stran ni mogel ganiti, je bil v trenutku obkolljen in neki dragonec ga je tako obdelaval s sabljo, da mu je imenovani obč. svetnik moral zaklicati, naj ga pusti v miru, saj je vendar miren pasant. Na to je dragonec res nehal. V tistem hipu je obč. svetnik Mally videl, da je dragonski častnik nekega drugega pasanta udaril s sabljo. Gospod Mally je izrečno poudarjal, da so bili ljudje popolnoma mirni in ni bilo nobenega vzroka, da so dragonci tako ravnali,

Orožniki.

Kar se tiče orožnikov, bodi omenjeno, da je izvzemši nekaj slučajev njih ravnanje edina svetla točka v tej aferi in da je moštvo večinoma izpolnjevalo svojo službo tako, da ni mogoče dosti oporekati. O orožniških oficirjih pa se to ne more trditi. Tako je ritmojster Lelleg 20. septembra zvečer rekel deželnovladnemu tajniku dr. Mathiasu pred vojaškim skladiščem, kjer so bili zbrani oficirji in uradniki: »No, da, naši ljudje že tri noči ne spe; mislim da bodo nocoj pošteno vmes udarili.« Ko je neki pasant, noseč viktualije z južnega kolodvora domov bil v Šelenburgovih ulicah od orožnikov ustavljen, ker se je mislilo, da nese kamne, je isti žandarmerijski oficir zaklical orožnikom: »Le nikar dosti govoriti; kratek proces naredite in aretirajte ga.« Orožniki sami pa so bili pametnejši, kakor njihov zapovednik, so preiskali zavoj in videč, da so v njih živila, niso moža aretirali. Gospa Albina Bervar, hišna posestnica, je stala 20. septembra ob polu 9. uri v večji družbi na Francovem mostu, ko je velik močan oficir z rdečimi našivi, ogrnjen s pelerino prišel mimo vojaškega kordona in zaklical: »Jim bomo že pokazali tem lopovom.« Končno priča gospa Jerica Fortuna, hišna posestnica na Vodovodni cesti, da je 18. septembra velik močan orožniški oficir pri Fischerjevi točilnici v Zvezdi zaklical .

orožnikom: »Ljudi ven pometati in postreliti.« Če se končno, kakor že omenjeno še uvažuje, da se je na Pogačarjevem trgu, po streljanju na demonstrante v Šolskem drevoredu neki žandarmerijski oficir povzpел do vzklika »Še enkrat zavpite »Živio« in bomo streljali«, potem je evidentno, da je žandarmerijsko poveljstvo vse storilo, česar bi storiti ne smelo, ter da se je vedlo na način, ki bi se smel najmanj pričakovati od oficirjev in ki bi bil celo v Macedoniji nemogoč. Orožniško moštvo si je vsekako ohranilo več takta, več preudarnosti in več miru kot njega predpostavljeni oficir.

Koliko je bilo strellov?

Prihajam, čestita gospoda, h koncu. Spričo uničevalne obsodbe, ki jo je izrekel moj militarično izobraženi strokovnjak (Medklici), se ne maram dlje baviti z dejstvom, da je lajtnant Mayer, kmalu potem, ko je napravil krvoprelitje, c. kr. deželnovladnemu tajniku dr. Fr. Mathiasu, kakor tudi meni trdil, da je on ukazal (dejanjsko) streljati — kar je natančno razločiti od povelja »streljati«. Nečem se sklicevati na to, da so se njegova prva poročila na predpostavljeno oblast — kakor sem to izvedel od divizijonarja ekscelence M. Langa — tudi tako glasila in je šele pozneje rabil izgovor, da pravega povelja »ogenj« ni dal. Tudi nečem izvajati sklepa iz izpovedi trgovskega sodelavca Dragotina Go-

rupa, trgovskega gojenca Oskarja Vojniloviča in trgovskega sotrudnika Pavla Pristova, ki vsi trde, da so natančno slišali povelje »ogenj«.

Najodločnejše pa moram ugovarjati izpovedi lajt. Mayerja, da se je vsega skupaj desetkrat ustrelilo.

Ne bom navajal prič, katerih je lepo število in ki so zanesljivo slišali več strellov, omejujem se na to, da navedem na ta žalostni dogodek našajoči se in po posebni plastiki odlikujoči se del izpovedi koncertnega vodje in ravnatelja »Glasbene Maticе«, Mateja Hubada. Ta se glasi (čita):

»Ko sem slišal prvi strel, se mi je koj čudno zdelo, da, če se je že moralo streljati, se ni ustrelilo v smeri proti Stritarjevim marveč v smeri proti Medarskim ulicam. Stal sem takrat s svojo sestro pri odprtem oknu svojega stanovanja Pred škofijo št. 18, od koder se vidi v Medarske ulice in sem mirno in pozorno poslušal streljanje.« (Posl. Malik: Pozneje so vsi tako hladnokrvni, a kadar poči strel, imajo vsi skupaj polne hlače in ne vedo, kako se je dogodek izvršil.) Le poslušajte, kar pripovedujem. — »Streljalo se je takole: Najprej sem v daljših presledkih slišal tri posamične strele, nekako zamolkle, potem dva strela, ki sta hitro sledila eden za drugim, nato dlje časa trajajoče brzostreljanje, pri katerem so streli drug drugemu sledili tako hitro, da jih nisem mogel šteti. Potem

je brzostreljanje ponehalo in sledilo je v počasnih presledkih sedem strelav, tako počasi, da sem jih mogel šteti. Potem je zopet sledilo brzostreljanje, pri katerem strelav nisem mogel šteti, na to zopet počasno streljanje. V tem, ko je moja sestra prestrašena jecljala nekaj besed in sem ji rekel »to je strašno«, nisem mogel strelav šteti. Proti koncu so streli vse počasneje sledili drug drugemu. Doneli so bolj zamolklo, prihajali od nekoliko dlje, kakor od druge smeri, na desno od mene, med stolno cerkvijo in med škofijo. Zadnji trije streli so počasi počili in doneli zamolklo. Prvi trije streli so se slišali zamolklo, dasi so bili bližje oddani, kakor drugi. Prej omenjeno brzostreljanje se je slišalo jako ostro in jasno v smeri Medenih ulic. Kolikor dlje je trajalo streljanje, toliko bolj oddaljeno in zamolklo se mi je zdelo. Sodim, da je streljanje do pol minute trajalo, gotovo pa dlje kot četrť minute in je po mojem prepričanju bilo oddanih 20 do 40 strelav.

Mayer med streli.

Zdaj pa cenjeni gospodje, pride kar je najbolj neverjetno, rekel bi, najbolj nečuvono in nepojmljivo. Predno končam, moram to povedati, ker po bliskovo pojasnjuje način, na kateri se je z vojaške strani vse storilo, da bi krivci ljubljanskega krvo-prelitja z dne 20. septembra izgledali kot nedolžna jagnjeta.

Že vojaško stacijsko poveljstvo je vse storilo, kar je bilo mogoče, da opere lajtnanta Mayerja. Za početje imenovanega lajtnanta, orožniškega oficirja in vojaštva so navajali vsa mogoča opravičevanja, pred vsem razburjenje, potem utrujenost, dočim se je popolnoma pozabilo, pustiti tudi za ljudstvo veljati razburjenje. Toda kar si je v tem oziru dovolil lajtnant Mayer, presega že vse. Iz izpovedi enoletnega prostovoljca pri 4. stotniji 27. pešpolka je namreč naslednje posneti. (Posl. Malik: »Ah, ti ljubimkujejo s Slovenci.) Poslušajte raje mirno in odgovarjajte pozneje.

Dne 22. septembra okoli 3. ure popoldne, torej na dan pogreba obeh žrtev, je bilo moštvo dne 27. pešpolka pripravljeno na dvorišču infanterijske vojašnice. (Medklici posl. Malika.) Ali saj dotičnik ve, kaj ima pričakovati, če njegove navedbe niso resnične; da, on ve, kaj ga čaka, ker so njegove navedbe resnične. (Posl. Malik: Povem vam, da je med prostovoljci tega polka mnogo Slovencev.) Da, seve, zakaj pa ne! Tudi ta je Slovenec! Tam so torej postavili puške v piramide, odložili telečnjake in se razstopili, vojaštvo pa je ostalo pri piramidah pušk. Oficirji so stali bolj v stran od vojaštva. Naenkrat je stopil lajtnant Mayer k skupini infanteristov 2., 3. in 4. stotnije ter začel izpraševati: »Koliko strellov pa je bilo pravzaprav oddanih? (Čujte! Čujte!) »Jaz sem enkrat

ustrelil« se je oglasil neki infanterist; »jaz dvakrat«, je rekel neki drugi, »jaz trikrat, jaz sem še dvakrat ustrelil«, je rekel tretji. Temu je dejal lajtnant Mayer: »Torej ste vi otvorili brzostreljanje?« in se je začel z vojaki na glas smejati. (Čujte! Čujte!) Potem je dejal: »Upam, da bomo še imeli priliko streljati«. Ko se je polegel hrupni smeh, ki je sledil tudi tem besedam, je lajtnant vojaške tako-le opominjal: »Opozarjam Vas, če se Vas bo vprašalo, kolikrat je vsak streljal, naj gotovo ne reče nobeden da več kot enkrat. Posebno bodite previdni nasproti enoletnim prostovoljcem; ti izčenčajo vse.« (Posl. Malik: To je izpovedal enoletni prostovoljec?) Dal je to na zapisnik; vojaška uprava pozna ta zapisnik; tudi njegove ime je pod zapisnikom podpisano; ta enoletni prostovoljec bi tega gotovo ne bil dal na zapisnik, če bi se ne bilo res zgodilo; mož jamči za to izpoved s svojim imenom, in kaj se to pravi, jamčiti pri vojaštvu s svojim imenom za kako stvar, to, mislim, je tovarišu Maliku dobro znano, saj je sam služil pri vojakihi. (Posl. Malik: Lajtnant Mayer je to tudi storil.) Toda izpovedi lajtnanta Mayerja pobijajo njega samega; dokazal sem, da te izpovedi lajtnanta Mayerja samega najbolj obtožujejo.

Pred zaslišanjem pri sodišču.

Pa ne dovelj tega! Dne 29. septembra, torej dan poprej, predno so bili vojaki, ki so streljali, zaslišani

pri deželnem sodišču, jih je nadporočnik Haller pri »povelju« opozarjal, naj izpovedo ravno tako, kakor so izpovedali pri njem v pisarni, ko je njih izpovedbe protokoliral. Zlasti je poudarjal, naj izpovedo, da ni nihče več kot enkrat ustrelil. Pozneje je to lajtnant Suchanka ponovil in še dostavil, naj tudi izpovedo, da so na povelje »ogenj ustaviti« takoj nehali streljati. A dokazano je, da povelje »ogenj ustaviti« sploh ni bilo dano!

Spoštovani gospodje! Iz povedanega je razvidno, kako sistematično se je delalo na to, da bi resnica ne prišla na dan, in upam, da mi bodete priznali, da moramo zaradi tega toliko energičnejše, toliko brezobzirnejše zahtevati od vlade, naj strogo in nepristransko izvede preiskavo proti onim, ki so vprizorili dne 20. septembra v Ljubljani krvoprelitje. To je tudi občinski svet deželnega stolnega mesta Ljubljane najodločneje zahteval. To je postulat javne morale, postulat patriotizma. Živimo v težkih časih. Kdo ve, če ne bo država v najbližjem času apelirala na požrtvovalnost svojih narodov. (Posl. Malik: Pa bodo zopet Nemci trpeli.) Slovani so vedno in na vseh bojiščih krvaveli za Avstrijo. Kdo je pa l. 1848. in 1849. Avstrijo rešil? Slovani so na največ bojiščih krvaveli za monarhijo in slovanski polki so si pri vseh bojih s sovražniki pridobili slavo.

Zato je pa vendar važno vse opustiti, kar bi moglo zmanjšati to požrtvovalnost. (Medklici.) Prosim, gospoda moja, poslušajte in pustite me govoriti. Če bodo zdaj narodi avstrijski videli, da sme vojaštvo brez kazni početi z življenjem državljanov kar in kakor hoče, potem ni izključeno, da bo to imelo najresnejše posledice. Lahko smo, gospoda moja, ponosni na svojo armado. Z mnogih bojišč se je vrnila proslavljena. Skoro vsaka stran njene zgodovine poroča o slavnih činih oficirskega zbora in moštva. A to, kar se je zgodilo 20. septembra v Ljubljani, je sramoten madež v zgodovini avstrijske armade in vlada bi morala skrbeti, da ga izpere. To se more zgoditi samo z nepristransko preiskavo in strogim kaznenjem vseh krivcev. To zahtevam, nič več in nič manj. Priporočam Vam, da pritrdite naslednji resoluciji (čita):

»Visoka zbornica izvoli skleniti:
C. kr. vlada se pozivlja:

1. nemudoma sporočiti uspehe izvršene preiskave o postopanju c. in kr. vojaštva povodom demonstracij v Ljubljani 18., 19. in 20. septembra;

2. krvoprelitja krivega oficirja na primeren način poklicati na odgovor. (Odobrovanje in ploskanje.)